

Mit tartanak ma versmondásnak?

Előadás a József Attila Társaság ülésén

Arról fogok beszélni, hogy mit tartunk ma versmondásnak. Mit tartanak versmondásnak azok, akiken múlik, hogy versmondás ürügyén mi is történik mostanában, s azok, akik maguk is megeresztenek időnként egy-egy „indulatos szavalást” – Hamlettel szólva. De lépünk eggyel hátrébb. (1)

A dódik-e esély a hangzó verssel való találkozásra, a verssel való együttélésre, vagy – mint ahogy kenyérrel él az ember – a verssel való élésre minálunk? Míg egészen kicsi a magyar, az édesanyja láthatná el ezen javakkal. Ez volna az alapozás ideje, amikor nem az számít, mit mondunk-mondogatunk, hanem az, ahogyan mondjuk-mondogatjuk. A ritmus és a dallam ideje ez, az első szintű mágiáé, mely a későbbi „nagy” versmondás alapját is adja, s hozzáadódik az élményhez az ölelésnyi tér, a ringatás, a kapcsolat ereje. Aki mondja, az vállalt kapcsolatban van azzal, akinek mondja. Ha azonban a női klinikák alagsorában várakozó gömbölyödő asszonyokat megkérdezzük, hús közül ha egy képes egy altatót elénekelni vagy bármilyen, gyereknek szóló dűnnöngőt elősorolni. Végső esetben vándordallamot énekelnek, műfordított szöveggel. De akad más is. Hallgatóim mesélték úgy tíz évvel ezelőtt, hogy mikor kicsinyüket csitították, egyetlen dallamra tudták őt ringatni az éjszakában, arra, hogy: „Lent, hol a tölgyek, őrzik a völgyet, kúszik az erdei út...” A mostaniak már ezt sem tudják.

Bölcsődés és óvodás korban mintha jobb volna a helyzet. Óvónőkn múlik. Ha a főiskola ad valamelyes szellemi municiót, az egy darabig ki tud tartani. Témánk tekintetében a felsőoktatás legjobb minőségét az óvodapedagógus-képzés adja. Csakhogy a bűnözők már itt is közbeszólnak: az elmúlt években magánóvónők és egyéb hercigeskedők olyan gyermekvers-könyveket adnak ki, amelyekben átírják Weöres Sándort és bele-beleköltöttek a népköltésbe is, persze rosszul. Torzszülött szövegek bújnak a remekül terjesztett, nagy hasznat hozó könyvek csiricsáré borítói alatt. Konferenciákon veszik őket kazallal, intézményi számlákra.

Jön a kisiskolás kor, s tudjuk, a tankönyvekben gyakorta hibásan jelennek meg a versek. Szerencsére a könyvtárakban még mindig hozzáférhető a *Cini, cini muzsika*, a *Ladogai pagoda*, a *Ha a világ rigó lenne*, a *Nefelejcs*, a *Róka vigasztaló* meg a többi gyönyörűség, abból az időből, amikor még ízlés, szakértelem és tájékozottság kellett a könyvkiadáshoz. Varró Dánielt ismerik, de Kiss Annáról nem tudnak a gyakorló tanítók. Szavalóversenyt viszont már ennek a korosztálynak is hirdetnek. Ha a versmondás gondja fölmerül, egy a megoldás, dobjuk vízbe a tanítványt: csináljunk szavalóversenyt. A gyermek által előadott vers kérdése súlyos és kezeletlen probléma. A diák-versmondás minősége és országos szintje csak szomorú hitetlenkedéssel vizsgálható. És nem jobb a helyzet mesemondás terén sem. Ott, ahol kötelező – lenne – a természetes kapcsolatfelvétel, még feltűnőbbek a hibák. Nem tűnik nyilvánvalónak az sem, hogy azért, mert egy vers szerepel az adott korosztály tankönyvében, egyáltalán nem biztos, hogy az elő is adatható egy akkora gyerekkel. Szükséges és természetes viszont a közösség nevében „előmondott” szöveg, az ünnepi vers, amikor kicsike fiú is mondhatja a *Talpra, magyar!-t*, mert nem esztétikai élményt várunk tőle, hanem az ünnep, tehát egy szociális esemény érzelmi erejének megerősítését. Ezek azok a közösségteremtő pillanatok, amikor akik ott együtt vagyunk, „összmondunk” egy verset.

A versek közös tudását, a legfontosabb kulturális kötések egyikét segítené elő a memoriter. Te mondd, és én folytatam vagy fordítva. Nem leszünk költővé ezáltal, de elérhetjük,

hogy feszes hátú, rögtönzött mondatainkba beépüljön akár az Arany János-i ritmus is. Csakhogy a leendő tanárok nem tudnak saját örömmel választott sorokat Arany Jánostól.

Versekből szerkesztett 30 perces kompozíció a vizsgamunka az egyik tantárgyamon. A 48 jelentkezőből kb. 35-en vizsgáznak le, a többi menet közben feladja, de aki marad, általában megérti a feladatot. Mivel félévig az érzékenyítést, a motívumkeresést és az asszociáltatást tanuljuk, szükségünk van fejből előhívható szövegekre. Mivel ezek a szövegek ma nincsenek az egyetemisták fejében, hatodik éve van egy kis memoriter-beugró a vizsganapon. Innen tudom, hogy végzős bölcsészek sem tudnak a *Szózat*on kívül egyetlen sor Vörösmartyt idézni. Vizsgázni tanítjuk őket. Nem tanítani. A mű nem az övéké. Érzékelem az ingerült kézlegyintést az illetékes folyosókon. Sajnálom. Ez az igazság. S mi van másutt?

A közszolgálati televíziókban verset nem értő, tájékozatlan rendezők elképesztő módon használnak föl és használnak el kortárs műveket. A rendező egyet tud, szituációba helyezi, s monológként mondatja el a néha nagyon gyenge, néha jobb sorsra érdemes szövegeket. Ezt tartják ők versmondásnak. Pedig csak naturalista bőfögés időnként. Zajos monológként gondolkozik a versről a színházak magukra hagyott színészeinek 80 százaléka is. Szerepnek fogja föl, eljátssza, tönkreteszi. Legyinhetnének, hadd játsszanak, ha lenne más is. De nincsen. Ők, ott, a kamera mögött, s a színpadról lejövö: érzik az interakciót, a külső képet, beszélnek a testnyelvet, de nem érzik a verset, a gondolatot. A versértők, az irodalomtudósok pedig mintha a tolmácsolásra vállalkozó embert nem éreznék eléggé.

Egy tanítótól vagy egy magyartanártól, sőt, egy valamirevaló könyvtarostól is elvárják, hogy hasonló ügyekben szakértő legyen. Mitől lenne az? A felsőoktatási intézményekben ezt a gyakorlati erőnyeket igénylő feladatot lenézik, mestereit ajtón kívülre küldik. Aztán akit az oktatási frontra lök az élet, az ott áll fölkészületlenül, naná, hogy hibát vét, s ujjal mutogathat rá mindenki. Kapkodnak is a repülősoért az egyetemi nagyok, pedig ő ott, a fronton, ártatlan. Őt verselemzésre tanították, azért, hogy verselemzést tanítson. Papíron. Betűt lát. Az is szép. De nem hall. Mallarmét kérdezte egyszer egy ájult tisztelője: Mester, ugye, amikor verset ír, olyan okos *gondolatok* jutnak az eszébe. Mallarmé megállt, s azt mondta: „Nem, asszonyom, amikor verset ír az ember, szavak jutnak eszébe.” Nem kell ezt magyarázni annak a hallgatónak, akivel egyszer közösen átéltek egy mű akusztikus megnyitását, amikor az alliteráció kényszerítő nyomulását fizikailag értük tetten a saját koponyánk csontozatán belül, egy-egy visszatérő „mmm” hömpölygése során, vagy a záródó „t”-k fölött gördülő sor akadályfutásának észlelésekor. A magyarul beszélhetés gyönyörűsége nem ismerős a magyar egyetemen. Kényes és okos „ról-ről emberek” tétova ról-ről embereket látnak el bölcsész- és tanár-diplomával, akiket viszont nem kárpótol majd a kutatói munka magassági mámore, ők ott állnak a vágyakozó vagy épp csukott lelkű növendékkel szemben, s fogalmuk sincs, mit kéne tenniük.

Hát szavalóversenyt hirdetnek. Az eredményt ismerjük. Nézzünk már egymás szemébe: mi ez az örület, hogy kisgyerekekkel mondatjuk a *Mamát*? Hát nem olvassa el senki végig a verset? Nem botrány, hogy 2005-ben általános iskolás gyerekek számára a *Kései sirat*ot írja elő kötelező versnek a kistérségi „szakértő”? Ki készíti föl a szakértőket? Bimbózó lányok fehér csipke blúzban, szoros farmerben lehetőleg a *Semmiért egészen*-t mondják Szabó Lőrincről, de kedvelik a *Nagyon fájt* is, hogy újra József Attilához érkezünk vissza. És a másik közkeletű tévedés: a *Lóci óriás lesz* – nem gyerekeknek való vers. Az egyre népszerűbb, gyengécske *Ima a gyermekekért* meg aztán végképp nem az. S megint megjelentek a politikai párirozás produkciói, siralmas minőségű, mondhatatlan alkalmi versek tesznek próbára bennünket, központi kiírás alapján. Az nem lehet, hogy Önök ne tudjanak ezekről a kétségbeejtő kiírásokról.

A falakon kívül vannak műhelyek, melyek versmondókkal foglalkozó pedagógusok és leendő tanárok részére szerveződnek. Ezek fő témája a pódiumi megszólaló felkészítése. A központi kérdés – nagyon helyesen – nem az, hogy miért szép, sőt, még csak nem is az, hogy hogyan szép, hanem az: hogyan igaz a fölhangzó szöveg. A versmondó műhely gyakorlatban foglalkozik az ismert gondokkal. Ki mondjon verset? Mit mondjon? Mikor mondja? Vannak-e egyáltalán szabályok? Alkalmas-e a tanítványom versmondásra? Alkalmas vagyok-e én magam fellépésre? S hogyan mondjunk prózát? Milyen ismereteket, milyen képességeket kíván az instrukcióadás? A kérdések közül – bár nem két szóval és nem azonnal – választ lehet kapni jónéhányra. Például: milyen szempontok szerint választunk verset vagy prózát különböző korosztályú tanítványainknak? Hogy követik egymást a gyerek életében a mondogatás, az elmondás és a képközvetítő szövegmondás szakaszai, s mi jellemzi őket? Példákkal lehet bizonyítani, hogy ezek a szakaszok nem váltják egymást, hanem egymásra épülve léteznek. Gyakorlatban kell megérezni és megérteni mindent. Először csak azt érzi az ember, hogy valami nem jó, vagy pontosabban: nem igazi. Miért is nem jó? Nem érti, amit mond? Érti, de bátortalan? Érti, de nem hiszi? Nem neki való a szöveg? Rossz a szöveg? Erőtlen? Hamis? Mitől? Ha erre rájövünk, ha ezek a problémás pontok megvannak, tovább tudunk lépni. Az már a művészetpedagógia gyakorlatához tartozik, hogy megmutassuk, hogyan lesz jobb. Olyan eset is van, hogy azt kell mondani: felejtse el. Keressünk egy másik verset. Vagy: keressünk ennek a versnek egy másik versmondót. Létezik a verssel való munkának egy csoportban is végezhető, szimultán formája. Ezt – a rátermettek – meg tudják tanulni. A kevésbé rátermettek pedig megtanulják, miből lesz baj. Ez is eredmény.

Az egyik titok például az, hogy kezdetben ne is kíséreljünk meg egy teljes verset elmondani. Mint ahogy színpadon sem jeleneteket és felvonásokat, hanem pillanatokat kell megépíteni elsősorban, nem érdemes a verstest egészével kinlódni, amíg meg nem nyílt legalább egyetlen sora. Annak a száján, aki mondani akarja! Hallgatózunk. Egy kis könnyen gyógyuló sebet ejtünk a művön, egy kis rést ütünk, s ott beléköltözünk. Lehet, hogy ez a rés a harmadik harmadban lesz. Nem baj. A ráhangolást a hangolás követi majd, s az egész mű kidolgozása. A technikai állványzat egy részét le is bonthatjuk később. Akkor már csak az lesz fontos, hogy amit mondunk, azt vállalni tudjuk, s hogy akinek mondjuk, az erőhöz jusson általunk.

Csak hogy ehhez rá kell nézni a tanítványra is. Ki ő, hogy ezt a szöveget mondja itten? De ez nem fog menni. Az egyetem nem nevelési intézmény, hanem szolgáltató, ahol leg-

A közszolgálati televíziókban verset nem értő, tájékozatlan rendezők elképesztő módon használnak föl és használnak el kortárs műveket. A rendező egyet tud, szituációba helyezi, s monológként mondatja el a néha nagyon gyenge, néha jobb sorsra érdemes szövegeket. Ezt tartják ők versmondásnak. Pedig csak naturalista bőfögés időnként. Zajos monológként gondolkodik a versről a színházak magukra hagyott színészeinek 80 százaléka is. Szerepnek fogja föl, eljuttassa, tönkreteszi. Legyintheznék, hadd játsszanak, ha lenne más is. De nincsen. Ők, ott, a kamera mögött, s a színpadról lejöve: érzik az interakciót, a külső képet, beszél a testnyelvet, de nem érzik a verset, a gondolatot. A versértők, az irodalomtudósok pedig mint ha a tolmácsolásra vállalkozó embert nem éreznék eléggé.

följebb poétikai információkkal látják el a hallgatót. Az elgögsödött elmélet pedig tollfosztássá silányítja a műelemzést (lásd: „pihéné szednek hűvös kócsagok”), miközben a mű lényegével, fizikai, földi gyönyörével nem találkoztatja a hallgatót. Nálunk valaha nyelvészprofesszorok határozták meg a versmondás egyetemi tanításának módját, ezért az egész országban fonetikával alapoztak. Életre szóló görcsöt lehetett szerezni ezen úton. De legalább volt versmondás. Mára a kommunikáció oktatása sajnos lejáratódott, a rengeteg pösze és agresszív ember egyfajta vizipók-interakciót ismer csak, fut a felszínen, üres pörgésben, onnét sem várható tehát segítség. A színművészeti akadémiák csinnadrattás versmaratonokkal szaporítják az értetlenül elmondott opuszok számát. Cirkusz és mutatvány helyettesíti a gondolatot. A hangzó vers pedig egyszer csak elhagyja majd a várost.

Meglehet, titkon tudott sorainkkal együtt majd végképp megöregszünk, s mikor valahol, falakon kívül, ülünk egy padon, s motyogunk, hogy „Hús esztendőm hatalom”, egy ismeretlen fiatal váratlanul megszólal mellettünk, hogy „hús esztendőm eladom” – s ez elég is lesz. Ezt tartjuk majd versmondásnak, kicselezve az oktatást „összmondjuk” a verset, s tulajdonképpen boldogok leszünk.

Jegyzet

(1) Az előadás szövege megjelent a *Mintázd meg levegőből* című kritikakötetben.

Gabnai Katalin
Budapest

A Gondolat Kiadó könyveiből